

BOTANISCHE EXCURSIES LANGS ZEEDIJKEN EN VLOEDMERKEN IN NOORDELIJK FRYSLÂN

Flip Sollman & Betty Kooistra

In dit artikel wordt een aantal opvallende botanische vondsten langs vloedmerken aan de Friese noordkust van de laatste jaren beschreven.

Zeedijk met Zeelathyrus

foto: Betty Kooistra

Inleiding

Vooraf in de nazomer van 2001, 2002 en 2003 zijn regelmatig excursies gehouden langs vloedmerken aan de vaste wal van noordelijk Fryslân, met als doel een beeld te krijgen van de plantengroei op deze bijzondere plaatsen. Het gaat hierbij om zeedijken, strekdammen, havenhoofden (armen), pieren en redes. Bij eerdere inventarisaties in dit deel van de provincie (Sollman 1982^A, 1982^B, 1983) was dit biotoop, door de eerste van ons, toch wel verwaarloosd. De hele kuststrook werd daarom in

etappes gelopen langs deze vloedmerkplaatsen; de trajecten Den Oever - Breezanddijk - Komwerderzand - Zurich - Harlingen - Zwarte Haan - Holwerd - Wierum - Lauwersoog. Bijzondere plantenvondsten op de Afsluitdijk (bijvoorbeeld van *Zeelathyrus* en *Zeevenkel*) stimuleerden tot verder onderzoek.

Groeiplaatsen

Hoewel de meeste van deze gebieden 'stenig' van karakter zijn vanwege de waterkerende

functie, is er gelukkig toch nog heel wat variatie in de gebruikte soorten steen. Tot vloedmerken rekenen wij de zones waar de zee door eb en vloed (ook bij stormen) pakketten materiaal deponereert, zoals strooisel, hout, takjes, grond, dode vogels, schelpen en ook afvalproducten van de welvaartsstaat. Vaak zijn er minstens twee min of meer duidelijke lijnen of linten in de begroeiing te onderscheiden.

In een gunstig vegetatieselzoen (niet te heet, niet te nat, zonder zomerstormen) ontwikkelt een vloedmerkbegroeiing zich goed. Vooral

Zeekool (links) en Zeelathyrus (rechts) op de zeedijken

foto's: Betty Kooistra

de nazomer is heel geschikt voor onderzoek. Het kieren- en spletenpatroon van een aantal zeedijken vormt een gunstige uitgangssituatie voor het vestigen van allerlei soorten. De 'gladde' asfalt zeedijken langs de kust herbergen daarentegen aanzienlijk minder soorten. Plaatselijk komen toch ook hier wel fraaie delen voor (bijvoorbeeld ter hoogte van Koehool en Roptazijl).

Begrazing door schapen heeft vaak als gevolg dat er langer gezocht moet worden naar karakteristieke soorten. Ze groeien dan vaak letterlijk tussen de spleten. Sommige soorten worden door schapen 'met huld en haar' (c.q. met blad en wortel) geconsumeerd (vooral Zeekool en Zeebiet). Blijft beweiding een poos achterwege, dan krijgt de begroeiing meer kans (bijvoorbeeld op de zeedijk bij Zurich). Soms worden rasters aan de zee kant geplaatst op de overgang van gras naar steen, zodat het vee niet bij zee kan komen. Dit heeft een gunstig effect op de begroeiing (zoals bij Koehool en Westhoek). Van jaar tot jaar kan de begroeiing plaatselijk echter sterk verschillen. Dit is vooral afhankelijk van het type zomer, wel of geen (recente) beweiding, herfst- en winterstormen en stuivend zand.

Materiaal en methode

In de regel werden de vloedmerken per kilometer onderzocht. Soms ook noteerden wij alleen de opvallende en/of karakteristieke soorten. Sommige dijkgedeeltes werden vaker bezocht. Op de Afsluitdijk werd de GPS regelmatig aangezet voor meer precieze lokalisering. Hier maakten wij ook vrij veel vegetatie-opnamen. In drie vegetatiesizoenen (2001-2003) werd zo de hele noordelijke kustlijn (vaste wal) langs de vloedmerken onderzocht. De vloedmerken van de Waddeneilanden, waar ook al enig vergelijkbaar onderzoek is gedaan door de auteurs, worden in dit artikel gedeels buiten beschouwing gelaten.

Opvallende soorten

De volgende opvallende planten laten wij hier de revue laten passeren: Zeekool, Kustmelde, Gele hoornpapaver, Zeevenkel, Kool, Strand-

biet, Zeelathyrus en Blauwe zeedistel. De besprekingen zijn niet uitgebreid, we beschrijven slechts de vindplaatsen.

Zeekool *Crambe maritima*

Deze soort staat bij ons al enige jaren in de algemeen verspreid voor. Ook langs het traject Zurich - Harlingen is de plant regelmatig aanwezig. Verder oostwaarts zijn ons geen recente vondsten bekend. In 2002 is de soort ook op Ameland genoteerd (in km-hok: 180-605).

Kustmelde *Atriplex glabriuscula*

Deze soort staat bij ons al enige jaren in de belangstelling. De plant ontwikkelt zich pas laat in het vegetatieseizoen. Begin juli is ze langs de Afsluitdijk (waar de melde veel voorkomt) nog niet of nauwelijks te vinden. Vanaf medio september is de plant wel goed te herkennen aan de karakteristieke, rijpe vruchten. De Kustmelde is in het hele onderzoeksgebied Den Oever - Zurich - Harlingen - Holwerd - Lauwersoog regelmatig vastgesteld. Langs de Afsluitdijk komt ze erg goed verspreid voor.

Al onze vondsten zijn gedaan tussen stenig substraat, vooral in spleten en kieren. Net als Weeda et al. (1987) denken wij dat deze soort, die als nog maar weinig gevonden te boek staat, in Nederland over het hoofd wordt gezien. Dit komt waarschijnlijk ook doordat de plant zich pas laat in het seizoen ontwikkelt en slechts in een relatief korte periode (medio september tot medio oktober) goed te herkennen is.

Gele hoornpapaver *Glaucum flavum*

Recent zijn ons slechts een tweetal vondsten bekend (van Breezanddijk en uit Harlingen). De plant komt hier voor aan de rand van zijn verspreidingsgebied en het gedrag is vaak onbestendig (de plant komt niet ieder jaar op dezelfde plaatsen en in dezelfde aantallen voor).

Zeevenkel *Crithmum maritimum*

Langs de Afsluitdijk zijn de laatste jaren een aantal vondsten gedaan. Alle groeiplaatsen bevinden zich vrij laag op het dijkwal, enigszins boven de gemiddelde zomervloedlijn. Het gaat steeds om goed ontwikkelde planten die

zaad zetten. Langs de Afsluitdijk is Zeevenkel nu bekend van 6 km-hokken (Koopman 2003).

Kool *Brassica oleracea* var. *oleracea*

Als Nederlandse naam voor deze soort willen wij hier voorstellen: 'Wilde kool'. Onzes inziens komt deze soort in Nederland wild voor op stenige vloedmerken. In de ons omringende landen komt ze ook natuurlijk voor in dergelijke milieus.

De plant groeit op de Afsluitdijk, behoorlijk ver boven de gemiddelde zomerhoogwaterlijn. Er zijn echter ook vondsten van veel lager op het dijkwal bekend (Koehool en Westhoek). 'Wilde kool' zet ter plaatse goed zaad en verjongt zich (rozetten). Een aantal groeiplaatsen wordt al enige jaren gevolgd (bijvoorbeeld op de Breezanddijk) door de auteurs. Gekweekte kolen die regelmatig naast akkers terecht komen (of ook wel ruderaal), zijn vaak na een jaar weer verdwenen. Dit materiaal is meestal zelf-incompatibel: de planten kunnen zichzelf niet bestuiven, in scherpe tegenstelling tot het wilde materiaal.

Bijna al onze vondsten komen van stenig sub-

'Wilde kool'

foto: Betty Kooistra

straat. Er is één vondst bekend van een meer zandig vloedmerk. 'Wilde kool' komt vooral langs de Afsluitdijk tamelijk veelvuldig voor. Noordelijk is ze bekend tot aan Koehool en Westhoek (Koopman 2003). De soort ontwikkelt zich pas vrij laat in het vegetatie seizoen (vanaf eind mei).

Strandbiet *Beta vulgaris* subsp. *maritima*

Deze plant komt langs de hele Afsluitdijk vrij regelmatig voor. De Strandbiet is verder ook vaak gezien langs het traject van Zurich tot Harlingen. Verder oostelijk komt ze met onderbrekingen ook voor tot aan Lauwersoog. De plant is vaak enigszins onbestendig.

Zeelathyrus *Lathyrus japonicus*

Opvallend genoeg blijkt deze soort langs de Afsluitdijk vrij regelmatig voor te komen. De plant werd hier in vijf km-hokken aangetroffen. Een aantal groeiplaatsen bevindt zich in velden met Strandkweek *Elymus athericus*; de kruipende Zeelathyrus valt hier dan weinig op. De meeste locaties bevinden zich boven de gemiddelde zomerhoogwaterlijn en plaatselijk ook nog hogerop, steeds in de volle zon. Bul-

ten het Afsluitdijkgebied is alleen een recente vondst bekend uit de zeehaven van Lauwersoog. Een paar kleinere groeiplaatsen lijken erop te wijzen dat de soort zich nog verder uitbreidt.

Blauwe zeedistel *Eryngium maritimum*

Dit is een soort van vooral zandige vloedmerken zoals die veel voorkomen op de Waddeneilanden. Langs de vaste wal is een recente vondst bekend bij Harlingen, in kieren van een stenen dijktaak met stuivend zand.

Zoet - zout

Aan de zoetere kant van de vloedmerken, daar waar het regenwater afloopt van de (geastafteerde) zeedijk, komen plaatselijk ook nog enkele opvallende soorten voor. Wij noemen hier met name Stinkende balloot *Ballota nigra*, Kattendoorn *Ononis repens* subsp. *spinosa*, Late stekelnoot *Xanthium strumarium* (Westhoek), Sierlijke vetmuur *Sagina nodosa*, Fijn goudscherm *Bupleurum tenuissimum* (Kornwerderzand), Grote engelwortel *Angelica archangelica* (vaak niet-bloeiende planten) en

Kwelderzegge *Carex extensa* (Afsluitdijk, Koehool en Lauwersoog). Tot de buitenissigheden in deze milieus rekenen wij Tomaat *Solanum lycopersicum* en kalebas *Lagenaria*. Beide soorten vormen in gunstige jaren zelfs ook vruchten. Opvallend zijn ook de overeenkomsten van deze zoet-zout vloedmerken met vloedmerken van zoet water langs de grote rivieren.

Tot de zeldzamere soorten op stenige vloedmerken behoren Zeegerst *Hordeum marinum*, Stekend loognuid *Salsola kali* subsp. *kali* en Zeepostelein *Honckenia pepioides*. Opvallend genoeg werd Zeegerst niet gevonden in de vloedmerken ten westen van Holwerd. In een eerder nummer van Twirre worden echter wel vondsten van Zeegerst op de Friese vastelandskwelders in 1999 beschreven, eveneens ten westen van Holwerd (Jager & Weeda 2000). Hieruit bleek dat deze soort prima gedijt op vooral door schapen beweidde zeedijken.

De regelmatige aanvoer van zaden en andere plantendelen draagt er toe bij dat elk vegetatie seizoen bijzonderheden kan opleveren.

Naamgeving

De Nederlandse namen in dit artikel volgen de 22ste druk van Heukels' Flora van Nederland (Van der Meijden 1996).

Dankwoord

De heer D.T.E. van der Ploeg (Sneek) willen wij bedanken voor het controleren van enig materiaal van de Kustmelde (Zwarte Haan, Koehool), H.J. Jager (Haulerwijk) voor het prettige gezelschap tijdens de excursies langs de Afsluitdijk en Ir. A.Ph. de Vries (Haarnstede) voor de inlichtingen over kool (*Brassica*).

Literatuur

- JAGER H.J. & E. WEEDA 2000. Zeegerst, *Hordeum marinum* Hudson, op de Friese vastelandskwelders. Twirre 11 (1): 8-13.
 KOOPMAN J. 2003. Jaarverslag Planterferbân 2002. Twirre 14 (1): 27-28.
 MEIJDEN R. VAN DER 1996. Heukels' Flora van Nederland, 22ste druk. Groningen.
 PLOEG D.T.E. VAN DER 1977. Atlas fan de floara fan Fryslân. Ljouwert.
 SOLLMAN PH. 1982^a. Enige indrukken van de flora van het noordwestelijke deel van Friesland. Natura 79 (4): 90-94.
 SOLLMAN PH. 1982^b. Excursies in het noordwestelijk deel van Friesland. Vanellus 35 (6): 157-160.
 SOLLMAN PH. 1983. Excursies in het noordwestelijk deel van Friesland. Vanellus 36 (4): 86-90.
 WEEDA E., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA 1987. De Nederlandse Oecologische Flora deel I en II. IVN i.s.m. VARA en VEWIN, Amsterdam.

**Flip Sollman,
 Netarisappel 2,
 9076 LB St. Anna Parochie
 tel.: 0518-400296**

**Betty Kooistra,
 Pr. Margrietstraat 24^A,
 9251 HC Burgum
 tel.: 0511-463681
 e-mail: bettykooistra@hetnet.nl**